

## Київське історичне товариство Нестора-літописця.

---

Перша четвертина XIX ст. — то часи найбільшого запалу до романтичних ідей, що їх розбудив могутий геній Наполеона I. Рівночасно з тим запалом ідуть пристрасні студії двох наук, етнографії й історії, що будували фундамент для тих нових думок і додавали енергії народним змаганням. Всюди появляють ся етнографічні й історичні видання, що з них деякі не стратили ваги й до нині. Се була революція в сфері ідей після фізичної революції французького імператора. І „дух часу“ не міг поминути України, що представляла для тих ідей чи не найдогіднійший терен. Тут побіч праці Цертелєва „Опытъ собранія старинныхъ малороссійскихъ пѣсень“ курсує також звісна „Історія Руссовъ или Малой Россіи“, найхарактеристичнійший продукт тих бурливих часів. Одначе коли тодішня етнографія, обмежена вправді на збиранє сирого матеріалу, будь що будь розвивала ся в що раз ширших розмірах, то брак серйозних студій української бувальщини відчував ся діймаючо. На те вказує переписка канцлера гр. М. Румянцева з київським археологом Берлінським і авторитетним прихильником і дослідником української старини митрополитом Е. Болховітіновим.

Коло 30-тих років минулого столітя слобідсько-український, харківський університет старає ся по части зановнити той брак (Срезневський і його „Запорожская Старина“, відтак Костомарів), одначе його заходів було за мало. Тому коли в 1834 р., після знесеня університетів у Варшаві й Вільні та ліцея в Кременці, засновано самостійний університет у Києві, між київськими ученими раз у раз виринає гадка, щоб з'організувати центр історичної наукової ро-

боти. Але серйозніше забрався до тої справи звісний дослідник української старини, проф. київського університету М. Максимович, що в 1841 р. задумав у купі з тодішнім ректором київської Академії І. Борисовим заснувати в Києві окреме історичне товариство, тим більше, що таке товариство вже було не тільки в Москві, але навіть в Одесі. Тільки Київ, той — по технічному виразови М. Драгоманова — „всеросійський Рим“, не мав сталого історичного кружка. Пляноване товариство Максимовича мало називати ся „Кіевское Общество исторіи и древностей славяно-русских“.

Та гадка Максимовича стрінула перепону в боку російського уряду і не зреалізувала ся. Довгий час самотнім науковим закладом, посвяченим спеціально історії, була „Временная Коммисія для разбора древнихъ актовъ“, заснована в 1843 р. при київськй генерал-губернаторі. Але згадана „комісія“ не усунула бажаня історичного товариства в Києві. Її задача була тільки оброблювати історичні українські акти, що заховали ся з часів польського панованя в міськй „Центральній Архіві“; за те ціла старинна історія України, а по части період литовсько-руської держави опинили ся поза кругом занятя „Временної Коммисії“. Тому, як сказано, засноване тої комісії не усунуло гадки заснувати окреме історичне товариство.

Вона відродила ся знов у М. Максимовича в 1870 р. Він уже навіть поробив приготования заснувати нове товариство „Кіевское Общество исторіи и древностей при университетѣ св. Владимира“, одначе обставини вложили ся так, що Максимович виїхав на якийсь час із Києва, а ідеєю історичного товариства заняв ся новий київський доцент І. Хрущов. Він у купі з попечителем київського наукового округу М. Туловим, проф. київ. університету В. Іконніковим, професорами київ. духовн. Академії Ф. Терновским, І. Малишевским, В. Півницьким, М. Петровим, П. Лашкарєвим, аматором старини А. Ворошином, доцентом київ. упів. В. Антоновичем та катедральним протосреєм київо-софійського Собора П. Лебединцевим уложив статут і його вислано до Петербурга. По довгій мандрівці з одного міністерства до другого, по осягненю згоди митрополита, єпископа, генерал-губернатора і ин. затвердив той статут при кінці 1872 р. тодішній міністер народної просвьіти гр. Д. Толстой. Те нове товариство приняло назву „Історичне товариство Нестора-літописця“ (Историческое Общество Нестора-лѣтописца) і існує від того часу аж по нинішній день.

Тим часом Максимович, не знав зразу нічого про заходи коло тов. Нестора-літописця, а коли потім довідав ся, то мабуть ображений поминенем його в так живій для нього справі почав дальше організувати своє товариство під висше згаданю назвою. Статут Максимовичевого товариства підписало десятьох людей, між ними голова київської археографічної комісії М. Юзефович, ректор київ. університету М. Бунге, проф. Селін, протоєрей Лебединцев, доцент В. Антонович і ин. Крім того проєкт згаданого товариства одобрив університетський сенат і від себе просив попечителя округу, щоб той поробив заходи коло його затвердження і асигновани в державного скарбу 2500 рублів річно на його наукові потреби. Одначе міністер просвіти, згаданий гр. Толстой, не potwierдив того другого товариства, покликаючись на те, що вже існує історичне товариство Нестора-літописця, а „въ другомъ подобномъ же обществѣ не можетъ здѣсь предстоять необходимости“.

Цікавий тут один факт: чому Максимович так уперто обстоював при проєкті свого товариства і чого той його статут підписав навіть дехто з тих людей, що вже бѣрше підписали були затверджений статут Хрущова? В правді ми вже сказали висше, що Максимович міг чути себе ображеним, що він нічого не знав про засноване товариства Нестора-літописця, одначе на нашу гадку тут грала ролю не тільки одна образа. Справу пояснять дещо ціли обох тих товариств. Метою Максимовичевого „Кіевского Общества истории и древностей“ було „розсліджувати всьо, що може служити до подрібного і повного роз'яснення історії південно-руського краю, в границях київського наукового округу“. Отже реїон розслідів — центральна Україна. Дещо инакше розумів задачі свого товариства Хрущов. Він у день відкриття товариства Нестора-літописця виголосив отверто: „Историческое Общество въ Кіевѣ, помимо личныхъ ученыхъ интересовъ специалистовъ, не можетъ не получить мѣстнаго, драгоцѣннаго для остальной Россіи, колорита“, та все таки „не имѣетъ въ виду только исторію края, а науку русскую во всей широтѣ ея“. І та „наука русская во всей широтѣ ея“ була чи не найголовнішою задачею нового історичного товариства і вона виступала також релѣфно і в його статі. Такі були ріжниці обох товариств, і тут треба шукати причини того, що Максимович так форсував свій проєкт і що його підписали П. Лебединцев (брат пізнійшого основателя спеціально-

української „Кіевської Старини“) та В. Антонович, які вже були основателями товариства Хрущова.

Після відмовного рішення міністерства просвіти Максимович порішив пристати до товариства Нестора-літописця. Дня 27 грудня 1872 р. відбули ся перші загальні збори нового товариства в присутности сімох членів, де зараз іменовано п'ятох почесних членів: М. Максимовича, митрополита Арсенія, чигиринського єпископа Порфїрія, почителя наукового округу П. Антоновича і генерал-губернатора кн. А. Дондукова. В 1874 р. за старанєм В. Іконнікова дозволило міністерства просвіти прилучити товариство до університету сьв. Володимира і тим покінчено його формальну організацію.

Ще товариство Нестора-літописця не було офіційально затвержене, а вже почало свою діяльність. Іменно в 1872 р. членів-основателів рішили просити університет сьв. Володимира, щоб він поробив стараня коло вибору Київа місцем III археологічного в'їзду. На другім засіданню виділу в січні 1873 р. вибрали першим головою товариства М. Тулова, одначе в грудні того самого року М. Тулов зрік ся сього уряду, а на його місце став головою проф. В. Іконніков (1873—1877). Він, яку же згадано висше, зближив товариство з київським університетом і ввів його в круг серйозної наукової роботи. За його проводу сформувала ся при товаристві невеличка бібліотека, яку поміщено в університетськїм будинку, де відбували ся також засідання виділу. За нього університетський сенат дозволив друкувати в „Університетских Ізвѣстіях“ справозаданя і праці історичного товариства. Він загадав приступити до видаваня спеціального органу товариства, одначе просьба на міністерську субвенцію на ту ціль покінчила ся нічим. Перший випуск такого органу п. з. „Чтенія въ историческомъ Обществѣ Нестора-літописца“ вийшов аж за наступника Іконнікова в 1879 р., хоч таки під його редакцією. В 1877 р. головою історичного товариства став київський професор славистики А. Котляревський. Він підніс високо престиж товариства й інтерес до нього у ширших кругів, приєднав багато авторитетних сил зноза Київа, збогатив бібліотеку і упорядкував фінанси товариства. В 1881 р. він помер. Того року вибрали головою товариства історика В. Антоновича (1881—87). Обставини, серед яких обняв керму в товаристві Антонович, були для того товариства дуже неприхильні і вони не могли не відбитися також на його діяльності. Майже

цілий університетський рік (13 мая 1884 — 27 січня 1885) київський університет був замкнений, а через те й товариство не могло відбувати своїх засідань. Одначе воно все поступало наперед. Найважнішою заслугою Антоновича є те, що за його проведу важне місце в роботі товариства заняла українська історія, а спеціально українська археологія. Та видавнича діяльність товариства таки не могла розвинути ся. Друга книжка „Чтений“ вийшла аж за наступника Антоновичевого М. Владмирського-Буданова (1887—93). За нього історичне товариство дістало 800 руб. державної субвенції, а то мало такий наслідок, що в 1889 р. приступлено перший раз до правильного видаваня орґану товариства, хоч іще тільки раз на рік. Редакцією „Чтений“ заняла ся спеціальна комісія, зложена з Т. Фльоринского, О. Левицького та М. Дашкевича. В 1893 р. міністерство затвердило зміну статута тов., що значно розширював діяльність товариства, між ин. черев орґанізоване публичних курсів. Коли Владмирський-Буданов зрік ся проведу в товаристві, то на його місце вибрано на дальші 3 роки в друге В. Іконнікова. Короткий провід товариству А. Лазаревського, вибраного головою по Іконнікові, завначив ся отворенем публичних курсів у Києві, придбанем матеріяльних засобів і побільшенем бібліотеки головно жертвами самого Лазаревського та сумою 1000 рублів, яку через нього подарував для товариства незвісний добродій. По упливі одного року, на який приняв Лазаревський уряд голови, вибрано знов В. Антоновича (1896—98). За нього історичне товариство заняло ся енергічно приготуванем до XI археологічного з'їзду в Києві, що, як звісно, завдяки таки членови того товариства, жандармови науки Т. Фльоринскому, зовсім не удав ся. „Русская наука“ показала ся, говорячи терміном Хрушова, „во всей широтѣ ея“. За час проведу Антоновича заходив ся коло публичних курсів дуже енергічно проф. І. Лучицький. Після В. Антоновича головою товариства став М. Дашкевич. Від 1900 р. „Чтенія“ товариства виходили три рази на рік по 10—12 арк. друку, а від XV тому вже 4 рази в формі історичного трьохмісячника.

В орґані товариства друкують ся ті праці, що читають ся на засіданях. Члени збирали ся раз або два рази на місяць і таких засідань відбуло ся від початку істнованя товариства коло 300. Майже на кождім засіданю читано по декілька праць — усіх до 700, які зразу друкували ся в „Унив. Извѣстіях“, а потім,

о скільки не ставало місця в річнику самого товариства, також у „Кіевській Старині“. Аж у новіших часах видавнича діяльність дещо зросла. В тих розвідках обговорювано старинну історію України, а спеціально Київщини, старинну історію Славян, старинну нашу літопись, історію України під Польщею, історію литовсько-руської і московської держави, київські й інші укр. старинности, рукописні збірки, народню українську психологію, цюевію і світогляд, історію церковно-славянської і української мови і літератури, історію штуки і багато-багато інших річий. Та найважнішою заслугою товариства те, що в його роботах завдяки довголітньому голові д. В. Антоновичеви видне місце заняла ще молодша галузь історичних наук — археологія передісторичних і взагалі передхристиянських часів на нашій Україні.<sup>1)</sup> Крім того дехто з членів товариства на просьбу голови „Московского Археол. Общества“ гр. П. Уварової обговорював в особній комісії питанє опису пам'ятників старовини і виданя „Древностей Украины“. В 1901 р. гр. Уварова дала товариству на ту ціль 650 руб. і за ті гроші відбули ся археологічні екскурсії членів товариства І. Каманіна, О. Левицького, М. Біляшевського, В. Щербини, М. Істоміна, Е. Сідинського і В. Доманицького. Крім того згадана комісія виголовила і за дозволом духовних і світських властей розіслала всім священикам і учителям народніх шкіл на Україні квестіонар. Підчас самого археологічного з'їзду в 1902 р. організував „предварительный“ комітет, що складав ся переважно з членів товариства, археологічну виставу і уложив катальог поодиноких її відділів; первісної старини; іконографічного, рукописів і старих друків та ріжних карт і плянів. За огляду на млявість самого з'їзду та вистава була чи не найцікавішим предметом для учасників.

Товариство Нестора-літописця удержує ще невеличкий музей і бібліотеку, що числить коло 3000 творів у звиш 6000 томах; при бібліотеці є рукописний відділ. Членів товариство має над півтора сотки і вони ділять ся на 3 категорії: почесних, дійсних і коре-

<sup>1)</sup> Важнішими питаннями займали ся: В. Антонович українською археологією, Лучицький суспільно-економічними відносинами на Україні XVII—XVIII ст., Соболевский теорією полянських Великоросів (з того поводу вивязала ся полеміка, де брали участь усі визначніші члени товариства), О. Левицький українськими церковними відносинами X і XVII ст. і ин.

спондентів. Між членами товариства є багато визначних українських учених і в загалі російських авторитетів.<sup>1)</sup> Вкладка виносить 5 руб., а загальний дохід товариства разом із міністерською субвенцією і доходом із публичних курсів досягає до 5.000 рублів.

Ще згадаємо дещо про публичні курси товариства, які з початком цього року напсували не мало крови нашим львівським „руським“ і їх органі „Галічанінові“. Як ми сказали вище, історичне товариство Нестора-літописця заініціювало в 1896 р. публичні виклади для Княв, які відбувають ся в університетським будинку. Одначе перед кождорічним оголошенем тих курсів мусить поодинокі теми прелзгентів потвердити петербурське міністерство. Розуміть ся, „небезпечні“ для російської імперії відчити міністер завсїди вичеркує і така доля стрінула кілька разів предложені теми з української історії чи письменства. Аж в 1903 р. російський міністер перепустив один курс історії України XVI ст. (проф. Лучицького), а з початком 1904 р. певний курс історії української літератури до виступу Котляревського (проф. Перетца). Наші часописі подали звістку, що се курс офіціально-університетський, хоч по правді від нього він багато ріжнить ся, а „Галічанія“ з д-ром Ю. Яворським стояв при тім, що поки „русская“ наука в Росії не буде підчинена Науковому Тов. ім. Шевченка у Львові, поти на київським університеті не почувть ся ані словечка про українську історію чи літературу. Вивязала ся ціла полеміка, якій, як звісно, положив кінець сам проф. Перетц, розторощивши своїм письмом, писаним до д-ра Франка, всі категоричні заяви москвофільського прогностика.

В кінці важна справа. Безперечно, київське історичне товариство Нестора-літописця багато причинило й причинає ся до історичного пізнання України; правда також, що наука стає що раз більше інтернаціональною, і імператорська Академія Наук у Петербурві видає не тільки по російськи, а незабаром випустить

---

<sup>1)</sup> Між почесними членами є: гр. П. Уварова, (М. Максимович), В. Антонович, В. Ягіч, А. Веселовский, В. Ламанский, М. Владимирский-Буданов, М. Сумцов і ин., а між ними і наш автор »праруської« мови А. Петрушевич. Дійсними членами між ин. є: (Костомарів), П. Житецький, М. Грушевський, В. Науменко, М. Дашкевич, І. Линниченко, О. Левицький, В. Доманицький, М. Біляшевський, Ів. Стещенко, А. Шахматов, В. Міллер, В. Перетц, Р. Брандт, А. Соболевский і ин., а між ними знов »перла« Т. Фльоринский.

у світ кілька наукових праць в українській мові і навіть (hogerendum! для галицьких „русских“) галицькою фонетикою, то все таки нашим закордоновим братам не слід би побіч кнївського історичного товариства забувати справедливого вислову варшавського польського археологічного річника п. в. „Swiatowit“ (1901, т. III): „kto pisze po niemiecku (цензор не пропустил би „po rosyjsku“), należy bezwarunkowo do niemieckiej literatury, a jeżeli nauka polska istnieje ma jako polska, korzyść przynosić krajowi, — wzrastać ona musi na gruncie rodzimym; przeniesiona na obcy grunt przestaje być naszą!“ А ми маємо у Львові Наукове Товариство ім. Шевченка, що його цілі далеко вищі й симпатичніші для синів України.

*Іван Кривецький.*